

DEVELOPMENT OF SCIENCE IN KARAKALPAKSTAN DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Seyilbekova Rano¹

Nukus State Pedagogical Institute

KEYWORDS

Independence, Culture, Berdoq, Ajiniyaz, National Crafts, Academy of Sciences, Values, Fine Arts, Classical Literature

ABSTRACT

This article focuses on the achievements and reforms in the development of science during the years of independence. Science in Karakalpakstan is about people who have contributed to the development of science and their scientific work.

2181-2675/© 2022 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.6686253

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Trainee researcher, Nukus State Pedagogical Institute, Nukus, UZB

MUSTAQILLIK YILLARDA QORAQALPOĞISTONDA ILM FANNING RIVOJLANISHI

KALIT SO‘ZLAR:

Mustaqillik, mádaniyat, Berdoq, Ajiniyoz, milliy hunarmandshilik, fanlar akademiyasi, qádiryatlar, jozibali san'ati, mumtoz adabiyot

ANNOTATSIYA

Bu maqolada asosan mustaqillik yillarida ilim fanning rivojlanishi qólga kirgizilgan yutuqlar va ólib borilgan islohatlar haqida sóz etiladi. Qoraqalpoğistondagi ilim fanning rivojlanishiga óz hissalarini qoshgan shaxslar haqida ularning ilimiy ishlari haqida gap ketadi.

Qoraqalpoq xalqi qadimiy va boy tarixga ega. Uning milliy madaniyati, jozibali san'ati, mumtoz adabiyoti, qadriyatlarini, udum va an'analari olamga mashhurdir.

Mustaqillik tufayli qoraqalpoq xalqi juda kóp qadriyatlarini qayta tiklash imkoniyatiga ega bóldi. Adolat va tenglik, ozodlik va erk uchun kurashgan Ernazar Olakóz, Ollayor Dóstnazarov singari xalq qahramonlarining jasoratli, ót yurakli Qoraqalpoq farzandlarining orzu-armonlari amalga oshdi.

Milliy madaniyat va mánaviyatning qaror topishiga, qoraqalpoq xalqining klassik shoirlari Berdoq, Ajiniyoz bobolar ijodiy meroslarining tóla tiklanishiga, aziz xotiralarining ulug'lanishiga yól ochib berdi.

Bugungi kunda Ibroyim Yusupov, Tólepbergen Qaipbergenov, Tilovbergen Jumamuratov kabi qoraqalpoq yozuvchi va shoirlarining asarlari xalqlarimiz mánaviy xazinasidan munosib joy oldi.

Sobir Kamolov, Charjau Abdirov kabi yirik olimlar Ózbekiston fani rivojiga juda katta hissa qóshdilar.

Bugungi kunda respublika xalq tálimi tizimi milliy uyg'onish, ijtimoiy-iqtisodiy va mánaviy rivojiga xizmat qilishda yetakchi rol óynamoqda.

Respublikada yangi tipdagi órta umumtálim muassasalari-litseylar, gimnaziyalar va alohida fanlarni chuqurlashtirilgan holda óqitiladigan maktablar tez rivojlanmoqda. 1996-yil oxirida respublikada 743 ta umum tálim maktabi faoliyat kórsatdi, shu jumladan, ayrim fanlarni chuqurlashtirilgan holda óqitiladigan maktablar 1991-yilda 31 ta bólgan bólsa, 1996-yilda 169 taga yetdi, litsey va gimnaziyalar 19 taga yetdi. Ótgan yilning ózida óquvchilar soni 1743 nafarga kópaydi.

Barcha qishloq hunar-texnika bilim yurtlarida traktorchi-mashinistlar tayyorlash chegaralanib, órniga turli mintaqalar uchun zarur bólgan kadrlar tayyorlashga etibor kuchaytirildi. Milliy hunarmandchilikni rivojlantirishga, gilam tóqish, keramik buyumlar tayyorlash, ganchkorlar va boshqa shu kabi hunar egalarini tayyorlashga ahamiyat berila boshlandi.

Respublikadagi 22 ta órta maxsus óquv yurtlarida, shu jumladan, kunduzgi bólimda 11,8 ming óquvchi tálim olmoqda. Berdaq nomidagi Qoraqalpoğ'iston Davlat Universiteti hamda Ajiniyoz nomli Nukus Davlat pedagogika institutida oliy málumotli mutaxassislar

tayyorlanmoqda. Bu óquv yurtlarining kunduzgi bólimlarida 9 ming nafar talaba óqimoqda. Universitetda qishloq xójaligi va tibbiyot ixtisosligi bóyicha fakultetlar ham mavjud.

Bozor iqtisodiyotiga ótish davri qiyinchiliklariga qaramay respublika hukumati xalq tálimi moddiy-texnika bazasini mustah-kamlash chora-tadbirlarini kórmogda. Keyingi 6 yilda 42 ming 778 órinli maktab, 6 ming 660 órinli bog'cha, 6 ming 840 órinli kasb-hunar kollejlari binolari qurilib foydalanishga topshirildi. Birgina 1996-yilning ózida esa 3126 órinli maktab qurib ishga tushirildi.

1991-1996-yillarda fan sohasida ham sezilarli ózgarishlar bóldi. 1992-yilda Ózbekiston Respublikasi Fanlar Akademiya-sining Qoraqalpoq filialiga Qoraqalpoq bólimi maqomi berildi. Uning tarkibida ilgari 3 ta institut mavjud bólgan bólsa, yana ik-kita institut qóshildi. Tarix, arxeologiya va etnografiya hamda bio-ekologiya institutlari ham shu bólim tarkibiga kirdi. Botanika bog'i bólinmasiga esa bólim maqomi berildi. 1994-yilda esa Fanlar Aka-demiyasi tarkibiga Ózbekiston Sog'liqni saqlash vazirligiga qarashli tajriba instituti va tibbiyot klinikasi ham kiritildi.

Fanlar Akademiyasida tashkil etilgan bunday tadbirlar olimlar-ga tabiiy va ijtimoiy fanlarni yanada rivojlantirish, xalq xójaligi va madaniyatni yuksaltirishda muayyan muvaffaqiyatlarni qólga kiri-tishga yordam berdi. Qoraqalpoq fanida erishilgan yutuqlar hamda tórt jildlik «Qoraqalpoq tilining izohli lug'ati»ni yaratishdagi xiz-matlari uchun fanlar akademiyasi bólimining 4 nafar ilmiy xodimla-ri (M.Qalandarov, R.Yesemuratova, A.Tóraboyev, D.Qozoqboyev) 1996-yilda Ózbekiston Respublikasining Beruniy nomidagi Davlat mukofoti bilan taqdirlandilar.

1992-yilda Ózbekiston Respublikasi Qishloq xójaligi fanlari akademiyasining Qoraqalpoq bólimi tashkil etildi. Uning tarkibiga Sh.Musayev nomidagi Chimboy yer ishlari instituti hamda sholichi-lik va chorvachilik institutlarining filiallari kiritildi.

Nukusda SANIIRIning bólimi faoliyat kórsatmoqda. Respublika oliy óquv yurtlarida ham ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Keyingi yillarda Toshkent olimlari kómagida katta miqdor-dagi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlandi. Respublikadagi 60 nafar fan doktorlari va 600 nafar fan nomzodlaridan deyarli 30 foizi Ózbekiston Mustaqilligi yillarida ilmiy daraja oldilar. Ilgari fanlar akademiyasi haqiqiy ázoligiga saylangan Ch.A. Abdi-rov, S.K. Kamolov, A.B. Baxiyevlar qatoriga 1994-2000-yillarda T. Yeshanov, A. Dauletov, U.Hamidov va J. Bozorboyev ham qabul qilindilar. 1997-yilda esa ikki nafar rassom (J. Izentayev va J. Qutti-muratov) Ózbekiston Respublikasi Badiiy akademiyasining akade-mikligiga saylandilar.

Respublikada yuqori malakali kadrlar ósishida ayniqsa, ijtimoiy fanlar sohasida Ózbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan tarix va arxeologiya, etnografiya, til va adabiyot bóyicha nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalarining himoya qiluvchi ixtisoslashgan Kengashlarning tashkil etilayotganligi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Respublika olimlari keyingi yillarda chet el mutaxassislari bilan hamkorlikda ilmiy izlanishlar olib bormoqdalar. Respublika Fanlar Akademiyasining Qoraqalpoq bólimi

bioekologiya instituti xodimlari Germaniya olimlari bilan birgalikda 1993-yildan beri Orolbóyi ekologiyasi muammolari bóyicha tadqiqotlar olib borishmoqda. Tarix, arxeologiya va etnografiya instituti Avstraliyaning Sidney universiteti olimlari hamda fransuz arxeologlari bilan birgalikda ish olib bormoqdalar. 1995-yilda Móynoqda Germaniya Federativ Respublikasi yordamida bioekologiya institutining xalqaro ekologiya stansiyasi ochildi.

Mustaqil Ózbekiston va Qoraqalpog'istonning dolzarb masalalari respublika shoir va yozuvchilari ijodida katta órin egallaydi. Ózbekiston va Qoraqalpog'iston xalq shoiri Ibroyim Yusupov, Ózbekiston va Qoraqalpog'iston xalq yozuvchisi Tólepbergan Qaipbergenovlar qatoriga yangi nomlar kelib qóshildi. Saginbay Ibrohimov, Kenesboy Rahmonov kabi shoirlar, Guloysha Yesemuratova, Ózarboy Abdurahmonov, Muratboy Nizanovlar ana shular jumlasidandir.

Xalq tálimi, fan, madaniyat ravnaqini táminlash Qoraqalpog'iston Respublikasi va uning xalqi uchun muhim vazifalardan hisoblanadi. 2007-yildagi málumotlarga kóra, ólkada 761 ta umumtálim maktablari faoliyat kórsatmoqda. Eng zamonaviy óquv qurollari bilan jihozlangan 76 ta kasb-hunar kollejlari, 7 ta akademik litsey yosh avlodga zamonaviy bilim berish bilan shug'ullanmoqda.

Sanát va madaniyatning boshqa sohalari rivojiga katta e'tibor bilan qaralmoqda. Ayni paytda Respublikada 3 ta teatr, 4 ta konsert muassasalari, 3 ta muzey faoliyat kórsatmoqda. Muzeylar eksponatlari yangidan yangi asarlar va jihozlar bilan boyib bormoqda.

Ular soni 2002-yilda 78 ming'ia bólgan bólsa, 2006-yilga kelib 82 ming 600 tadan oshdi. Badiiy adabiyot milliy madaniyatining muhim bógi sifatida rivojlanmoqda.

2002-2007-yillar mobaynida ikki atoqli qoraqalpoq adiblari-Tólepbergan Qaipbergenov va Ibroyim Yusupovlarga milliy madaniyatning rivojlanishidagi g'oyatda katta xizmatlari uchun davlati-mizning oliy mukofoti «Ózbekiston qahramoni» unvoni berildi. Bir qator san'atkorlarga «Ózbekiston xalq artisti», «Ózbekiston xalq rassomi», «Ózbekiston san'at arbobi» unvonlari berildi.

Ayni paytda Ózbekiston Fanlar Akademiyasining Qoraqalpog'iston bólimi ólkada fan taraqqiyotining asosiy tayanchi vazifasini bajarmoqda. 2002-yilda 3 ta oliy óquv yurti ishlagan bólsa, 2007-yilga kelib ular soni yana ikkitaga kópayib, jami 5 taga yetdi. Buningi kunda 9 ta oliy talim maskani ishlamoqda va ularda zamonaviy kadrlar tayyorlash, óquv-pedagogik ishlar bilan birga fan taraqqiyotiga xizmat qiladigan keng miqyosli ilmiy-tadqiqot ishlari ham olib borilmoqda.

1993-yil yanvarda Toshkentda Qoraqalpog'iston madaniyati kunlari, noyabr oyida esa Qoraqalpog'istonda Toshkent madaniyati kunlari ótkazildi. Bu tadbirlar Nukus va Toshkent madaniyat xodimlari faoliyatini bir-birlariga yaqinlashtirdi. 1996-yilda Qoraqalpoq xoreografiyasi tarixida birinchi marta «Oyjamol» nomli qoraqalpoq baleti (N.Muhammedinova musiqasi, T.Xodjayev asari) sahnalash-tirildi. 1996-yilda Ózbekiston Mustaqilligining 5 yilligi oldidan ótkazilgan «Ózbekiston-Vatanim manim» qóshiq-tanlovida yosh qóshiqchi Roza Kutekeyeva «Mustaqillik gullari» qóshig'i bilan ishtirok etib,

faxrli ikkinchi órinni oldi. Shu yili yana Amir Temur rolining eng yaxshi ijrosi uchun konkursida Berdaq nomidagi drama teatri artisti Bozorboy Uzoqberganov qatnashib, birinchi órinni oldi. Bu misollar Qoraqalpog'iston san'atkorlari Mustaqillik yillari-da erishgan muvaffaqiyatlardan dalolat beradi.

1991-1996-yillarda Nukus shahrining 60 yilligi, Tórtkól shah-rining 120 yilligi, Ajiniyoz Qosiboy óg'lining 170 yilligi, Amir Temurning 660 yilligi keng nishonlandi. Bular ózbek va qoraqalpoq xalqlari dóstligining ramziy belgilaridir. Bular Ózbekiston va Qoraqalpog'iston tarixidagi eng muhim voqealar, ózbek va qoraqalpoq xalqlari órtasidagi dóstlik ramzidir.

Ózbekiston respublikasi birinshi prezidenti I.Karimovning Nukus shahri 60 yilligi bayramida: «O`zbekiston taqdiri bu Qoraqalpog'iston taqdiridir, ózbek xalqining taqdiri bu qoraqalpoq xalqining kelajagidir» degan otashnafas sózlari qoraqalpoq xalqi xotirasida abadiy saqlanib qoladi.

Bugun Qoraqalpoq xalqi shuni yaxshi biladiki, uning amaldagi suvereniteti, Mustaqilligi faqat Ózbekiston bilan birga bólgandagina támirlanishi mumkin. Shuning uchun ham qoraqalpoq xalqi óz taqdirini ózbek xalqi va Ózbekiston bilan abadiy bog'lagan. Ózbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasining Konstitutsiyalari buning yorqin kafolatidir.

Bugungi kunda yurtimizda ilim fan yaqshi rivojlanish bosqishiga yetib kelmoqda. Yurtimizda chet el oliy oquv yurtlariga grantlarning qolga kiritilishi, ilim fan sohasida hamkorlik shartnomlarining qabul qilinishi boshqa davlatlar bilan amalga oshirilyotgan ishlar buning yorqin misoli hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ÁDABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz - T, «O'zbekiston», 2016.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.-T, «O'zbekiston», 2017.
3. Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesiniń «Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı materiallıq mádeniy miyras obektleriniń mámleketlik qorǵaw dizimin qayta tastıyqlaw haqqında»ǵı 2016-jil 31-dekabr kúngi 407-sanlı qararı, p 5-10.